

CZYŚCIĆ (285) *vb impf*

W formach 1 sg i 3 pl praes oraz part praes act: czyść- (42) *FalZioł* (28), *Goski*, *Mącz* (9), *SienLek* (3), *WujNT*, czyszcz- (12) *Leop*, *Oczko* (2), *Calep* (8), *GrabowSet*.

inf czyścić (34). ◇ *praes* 1 sg czyszczę *Calep* (10), czyścić *Mącz* (8). ◇ 3 sg czyści (187). ◇ 3 pl czyścią (29) *FalZioł* (23), *Goski*, *Mącz* (2), *SienLek* (3), czyszczą (1) *GrabowSet*. ◇ *praet* 1 sg f -m czyściła (1). ◇ 3 pl m pers czyścili (1). ◇ *fut* 3 pl m pers będą czyścić (1). ◇ *con* 3 pl m pers by czyścili (1). *subst* by czyścili (2). ◇ *imp* 2 sg czyść (1). ◇ *part praes act* czyściąc (6) *FalZioł* (5), *WujNT*, czyszcząc (3) *Leop*, *Oczko* (2).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVII – XIX w.*

1. *Usuwać brud, zanieczyszczenie, czynniki zbyteczne lub szkodliwe; purgare, tergere Mącz, Cn; depurgare, diruncinare Calep, Cn; eventilare, mundificare Mącz; consarcire, depolire, eruderare, exarenare Calep; cluare, concinnare, emaculare, emundare, expurgare, extricare (agrum), mundare, munditias facere, perpurgare, purare, putare, repurgare Cn (271) : Eventilo, Wywiewam/ czyścić/ chędożę. Mącz 483d, 128b, 236d, 332a, 397d, 449d; Oczko 6; Depolio – Czifczce, poleruję. Calep 308a, 244a, 309b, 328a.*

czyścić co (9): *PowUrb* +3v; rownie iako łożncze gorączoćią łożoia/ wilkości grube z ziemie pochodzące y mgły gęłte: rołpułczą á od łebie odpądza/ á tak powietrze czyłci *FalZioł* V 61v, I 142d, II 2b, V 117v; *Leop Mal* 3/3; *HistRzym* 25 [2 r.]; *WujNT Mar* 7/19.

czyścić z czego (2): *Exareno* – *Zpiąsku czifczę. Calep* 381b, 372b.

W przén (4) :

czyścić co (3): *Leop Mal* 3/3; iłz łię święci nierodzili z cnotami/ ále na nie także robili: á złe łkłonności łwe pilnością y pracą z łebie pełli/ y ogrod łercá łwego także z Adámá zaráżony/ w poćie czołá łwego czyścili. *SkarŻyw* 121; *Przetolż Hifzpañłka/ y Włolka* ziemiá od tego Luterłkiego kąkolu/ do tąd czyłta łeft: bo wczás niełpiąc łtárłzy/ poki łię z płzenicą niełplotł/ czyścić go łmiełi y łmieię. *SkarŻyw* 374.

czyścić co ku czemu (1): *Gdyż pełen czás tego/ iłz tve trwogi Rády ku poćiechám/ czyłzczą drogi/ Mam y ią vłanie/ Ze płácł moy vłtanie GrabowSet* C2.

Szereg: »spuszczá i czyścić« (1): *Powłáda Pan [...] y kthory łthwarza duchá cłłowieczego w cłłowiecze. A będzie łiedział łpułzczáiąc y czyłzcząc [conflans et emundans] łrebro/ y wyczyłci [!] łyny Lewi á przepłáwi łe by złotbo áłbo iáko łrebro Leop Mal* 3/3.

a. *Usuwać z organizmu ludzkiego szkodliwe substancje; leczyć, goić; exsaniare Calep* (245) : *Tą małć barzo dobrze czyłci FalZioł* V 98, I 108d, 113d, 145b, V 106v, 107.

czyścić co (234), *kogo* (1): *Też kopytnik proch, łeft też dobry na oczy cłifciąc wzrok. FalZioł* I 11c; *Też wodka w ktozey wrzáła Kania przędza łpolną drijakwiá á s hannyzem/ [...] czyłci nieczłiftołci łulne łelit y maciczę y nyrek FalZioł* I 29a; *firp/ [...] ma mocz ocietáć/ czyłćić/ napraviać rany y łłuczenia z łbicia FalZioł* I 64c; *Też wino w kthorymby była warzona rutha/ [...] dane ku picciu, łdłółć oczu oddála y wzrok czyłci y połila. FalZioł* I 118a; *Mirabolani Citrini purguiá kolerę/ [...] Telko Indi Melankoliá czyłciá. FalZioł* III 4c; *Mąka płzeniczna łicze cłifci y gładzi. FalZioł* III 25b; *Rzczy łopolite: ktoze czyłciá y vzdrawiáię. Caffia fłtula/ mercurialis/ to łeft łzczyr/ łalua FalZioł*

V 106v, [*7]v, I 46c, 51d, 89a, 100d (137); Biały kámién w kopáninach srebnyeh bywa naydowan/ ktorym oczy czyścić y wychędażayą *Mqcz* 415b, 82a, 431b; Pomagać też temu páprotká y ielenie ięzyczki/ mátki bożey wólki: ábowiem czyścić Melánkolią. *SienLek* 94v, 12v, 21, 35v, 37, 37v (20); [woda ciepliczna tylko niektórym chorobom pomóc może] [...] czyłzcząc y mocniąc/ wątrobę/ pierśi *Oczko* 22v, 19v, 20; Exanio – Rope wicziskám, czyłzczę, wiprozniám. *Calep* 381b. Cf *czyścić co od czego; co z czego; co komu; co czym*, »krew czyścić«.

czyścić co od czego (5): maż naprzod wiedzieć: iż bańki więczy czyłcią ciało ode krwie złey która iest pod fkorą/ nizli krew z żyły wypułczona. *FalZioł* V 60, III [3²]c, IV 45b; *Goski* *2. Cf »krew czyścić«.

czyścić co z czego (33): Kozłek wwarzony s korzeniem kofácczowym, z lakriciją/ z dragantem/ iest barzo dobre pić/ bowiem czyłci pierśi z flegmy grubey lipkiew *FalZioł* I 150c; Dijapenidion, Dijapállularum, [...] Ty elektwarze czyłcią pierśi z zimnych wilkołci. *FalZioł* V 105, ++3b, I 30b, 41a, 46c, 57d (31). Cf »krew czyścić«

czyścić co komu (2): MArcza mieliąca częłto fie myy á do łaznie chodz/ czyłć sobie zęby, á trzy ie fołá *FalZioł* V 46, III 36d.

czyścić co czym (6): Pierśi też czyłcić śnadnem wycharkaniem flin/ gnoiu z pierśi *FalZioł* [*7]v, I 151b; *Mqcz* 415b; *SienLek* 15, 21, 83.

W charakterystycznych połączeniach: czyścić ciało (5), *flegmę* (7), *głowę* (24), *jelita* (3), *kolerę* (5), *łędźwi* (3), *lice* (ó), *macicę* (11), *melankoliją* (4), *miechierz* (3), *mozg* (4), *nerki* (4), *nieczystości* (4), *oczy* (11), *piersi* (22), *płuca* (11), *rany* (19), *ropę* (3), *trzewa* (3), *wątrobę* (6), *wrzody* (3), *wzrok* (9), *zęby* (6), *żołądek* (7), *żyły* (6).

Zwrot: »krew czyścić« [w tym: z czego (2), od czego (1)] [szyk zmienny] (22): Chmiel pry wywodzi s ciała kolerę zołtą/ á krew czyłci y zapalenie krwie chłodzi *FalZioł* I 72c; Przemienność krwie iestliby była á to dla zmieszania ynńzych wilkołci znią, tedy takówe rzeczy za lekarłtwo brać ktoreby czyłciły krew *FalZioł* V 61v, [*7]v, I 95d, II 5b, IV 55b, V 62 (18); *SienLek* 144v [4 r.].

Szeregi: »czyścić i goić« [szyk 4 : 2] (6): Vlrzbowa wodkha [...] fiłtuły czyłci y goij *FalZioł* II 13a, I 37c, 69c, II 12a, IV 38b, V 112.

»proźnić albo czyścić« (1): Lekárze/ dáli Náukę: iáko ciało pełnić/ á iáko ie záfyje proźnić/ álbo czyścić. *SienLek* 12v.

a. *Powodować wyproźnienie, przeczyszczenie; excernere Calep* (5) : Rzeczy pośpolite: ktore lekko czyłcią. Paprotka, Fijołki/ fene/ czenturzija/ bez *FalZioł* V 106v; Rzeczy pośpolite: ktore [...] mocnie czyłcią. Scamonea/ czemierzycza biała y czarna/ romanowo ziele wízelki rodzay iego/ fkokczek/ anabula *FalZioł* V 106v; *Calep* 383a.

Szereg: »czyścić, (a) purgować« [szyk 1 : 1] (2); Kopytnik ma mocz yłz purugie [!]/ czyłci żywoth iáko y czemierzicza *FalZioł* I 11c; Catbarticum medicamentum, Lekárłtwo ktore czyłci á purguye. *Mqcz* 41b.

b. *Usuwać szkodniki z gospodarstwa [co od czego]* (1) : Włpomni zem íi też służyłá [łasica mówi do oracza]/ Dom twoy od myłzy czyłciłá *BierEz* N4.

2. *Kastrować, wałaszyć, trzebić; castrare Mącz, Cn; emasculare, evirare Mącz; amputare virilitatem, genitalia incidere, privare parte virilitatis (sexu) Cn (4) : Emasculo, Wáláfzę/ Mniífzę/ czyścię. Mącz 210c, 498d.*

czyścić co (2): Porculator, [...] Który vmi cziścić wieprze. Mącz 312d, 40c.

3. *Uwalniać od zła moralnego; rozgrzeszać; oczyszczać z popełnionych win; zadośćuczynić; okupić (winę); februare Mącz, Calep, Cn; expiare Calep, Cn; abluere, castificare, diluere, dissolvere, elavare, (e)luere, eximere, expedire, expurgare, exsolvere, lustrare, piare, purificare Cn (10) : Expio – Błagam, czifczczę. Calep 393b, 412a.*

czyścić kogo, co (6): KarnNap B; iż Bog fwyh przez Antychristá czyści. CzechEp [403]; ArtKanc K14v. Cf Zwrot.

Zwrot: »czyścić grzechy, złości, ostatki grzechow« [szyk zmienny] (1 : 1 : 1): Iálmuzná wybawia od śmierci: á tác ielt która czyści grzechy KuczbKat 420; SkarŻyw 278; przyydzie nam krwią czyścić nálfz złości ZawJeft 43.

Szereg: »czyścić i poświęcać« (1): ábyfmy pátrząc na omywanie ciał dziećinnych/ sięgáli wiara oney íprawy ofobliwey Ducha S. ktory ie mocą fwą czyści wewnątrz ná dułzy/ y poświęca KarnNap B.

a. *O obrzędach religijnych (2) : Februo, Cziścię/ Chędożę/ kádżę. Dicitur autem a Ferueo, quia hoc adolendo et flammis feruentibus fieri solebat apud gentiles Mącz 120b.*

czyścić co (1): Siedm dni będą czyścić ołtarz/ a oczyfzczą ij [Septem diebus expiabunt altare, et mundabunt illud] Leop Ez 43/26.

Synonimy: 1. chędożyć, polerować; a. goić, proźnić, twierdzić, uzdrawiać; a. purgować; 2. mniszyc, wałaszyć.

Formacje pochodne: oczyścić, przeczyścić, uczyścić, wyczyścić; oczyszczać, ponieczyszcząć, ponieczyszcząć się, przeczyszcząć, wyczyszcząć, zanieczyścić.

Cf CZYŚCIAĆ, CZYŚCIENIE, CZYŚCIONY